

П. С. Басалыга

МЕСЦА ТЭЛЕФОННЫХ ДЫЯЛОГАЎ У ВУСНЫМ МАЎЛЕННІ

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
polinabasalyga7@gmail.com;
наук. кір. – Т. Р. Рамза, д-р філал. навук, праф.

Актуальнасць даследавання абумоўлена недастатковай вывучанасцю тэлефоннага камунікавання ў беларускім мовазнаўстве. Уласна тэлефонныя неафіцыйныя дыялогі (без відэасувязі) пры пэўным падабенстве з непасрэдным нязмушаным камунікаваннем адрозніваюцца ад яго шэрагам рыс, сярод якіх: адсутнасць зрокавага, тактыльнага, абаняльнага каналу ўспрымання інфармацыі, г. зн., абаненты не маюць агульнай кансітуацыі; наяўнасць перашкод камунікаванню, якіх няма пры непасрэднай размове: непаладкі з сувяззю, званок іншага абанента; адметнасць этыкетных формул і інш. Выяўляецца і адрозненне тэлефонных званкоў ад апасродкаванага камунікавання як відэазванкі і галасавыя паведамленні. У артыкуле зроблена спроба даказаць мэтазгоднасць вызначэння тэлефонных дыялогаў як аднаго са спосабаў вуснага камунікавання, бо гэта не чыста фармальная катэгорыя, г. зн., што не толькі факт наяўнасці тэхнічнай прылады будзе адрозніваць непасрэднае камунікаванне ад апасродкаванага.

Ключавыя словы: тэлефонная размова; вуснае маўленне; дыялог; жанр; функцыянальны стыль; спосаб.

У свой час А. Я. Супрун зазначыў: «Мы яшчэ не вывучылі такую цікавую і своеасаблівую сферу маўлення, як тэлефонныя размовы» [8, с. 3–4]. Але і на сёння ў беларускім мовазнаўчым дыскурсе ўсё яшчэ застаецца гэтая лакуна. Перш чым даследаваць уласна тэлефонныя дыялогі, варта вызначыць іх месца ў вусным камунікаванні.

Першая гіпотэза: *тэлефонныя размовы – гэта жанр*. Тэрмін жанр неадназначны (гл. [4, с. 77–83]). У агульных рысах гэта «пэўны тып тэксту, рэлевантным для якога з’яўляюцца кампаненты камунікатыўнай сітуацыі: месца, час, удзельнікі камунікавання, тэма. За кожнай камунікатыўнай сітуацыяй стаіць канкрэтны тып тэксту, г. зн., жанр маўлення» [5, с. 121]. Заўважым, што ў гіпотэзе пра магчымасць вылучэння тэлефоннай размовы ў асобны жанр, мы маем на ўвазе маўленчы жанр, а не літаратурны [7, с. 56].

Многія даследчыкі жанравай праблемы сыходзяцца ў тым, што мэтаўстаноўка камунікантаў ёсць адной з важных пры тыпалагізацыі маўленчых жанраў [6, с. 62]. М. М. Бахцін сказаў: «..Кожная сфера выкарыстання мовы выпрацоўвае свае адносна ўстойлівыя тыпы такіх

выказванняў, якія мы і называем маўленчымі жанрамі» [2]. Жанр выказвання вызначаецца яго зместам, які і залежыць ад сферы выкарыстання і, адпаведна, мэтаўстаноўкі суразмоўцаў. Толькі і тэлефонныя размовы могуць быць разнастайнымі паводле зместу. Згодна з гэтым іх нельга аднесці да самастойнага жанру¹, але розныя жанры могуць увасабляцца ў тэлефонным званку: гутарка, абяцанне, паведамленне, анекдот, расказ і г. д. Сама прылада на выбар жанру не ўплывае, бо жанр – гэта змест размовы, а не тое, як яна адбываецца (праз тэлефон ці не)².

Разам з тым у адным тэлефонным званку могуць чаргавацца розныя жанры, напр., як у расшыфраваным запісе, дзе першыя дзве вылучаныя рэплікі – жанр інфарматыўнага дыялогу, апошняя – прэскрыптыўнага³.

П.: Прывітанне, мы...

Д.: Как вы?

П.: Нармальна, мы схадзілі ў кафэшку, потым...

Д.: Мгм

П.: Ну, потым зайшлі ў кіёск і зараз мы дома тут сядзім, малюем

*Д.: Ясно! **Во сколько тебе уехать нужно?***

П.: Мне, напэўна, гадзін у сямнаццаць

Д.: Мгм, ясно, слушай, Полин, я могу тебя ещё попросить с Веней сейчас прогуляться за Германом в детский сад?

Тэлефонныя неафіцыйныя дыялогі маюць свае адметнасці на фоне непасрэдных дыялогаў, але, на нашу думку, гэта не падстава, каб аднесці тэлефонныя размовы ў адзін канкрэтны жанр. Зноў жа такі, гэтае сцверджанне праўдзівае пры вылучэнні жанраў на падставе толькі інтэнцыі чалавека; у класіфікацыі жанраў па іншым крытэрыі мы не выключаем магчымасці аднесенасці тэлефонных дыялогаў у асобны жанр.

Другая гіпотэза: тэлефонная размова – гэта функцыянальна-стылявая разнавіднасць. Паводле азначэння, «функцыянальны стыль – гэта гістарычна складзеная, усвядомленая грамадскасцю маўленчая разнавіднасць, якая <...>, адпавядае той альбо іншай сацыяльна значнай сферы камунікавання і дзейнасці, суадноснай з пэўнай формай свядомасці,

¹ Тут мы не разглядаем як жанр сам дыялог, як, напр., Г. М. Васільева [3, с. 39].

² Між тым у пэўных крыніцах тэлефонныя размовы ў залежнасці ад сферы іх выкарыстання аднесены да розных жанраў [7, с. 71].

³ Паводле жанравай класіфікацыі Н. Д. Аруцонавай [1, с. 650].

– наука, мистецтва, права і г. д.» [7, с. 581]. Кожная маўленчая разнавіднасць можа быць увасоблена і ў тэлефонным камунікаванні: для кожнай сферы будзе свой стыль, напр., размова з сястрой або з выкладчыкам універсітэта ці ўрачом. Таму неправамерна гаварыць пра асобны функцыянальны стыль адносна тэлефонных размоў.

Сёння мы маем параўнальна вялікую колькасць шляхоў перадачы вуснай інфармацыі пры дапамозе розных прылад: галасавыя паведамленні, відэаканферэнцыі, відэачаты, відэазванкі і пад. Таму яшчэ адной гіпотэзай было аднесці тэлефонныя размовы да той катэгорыі, якая б арыентавалася не толькі на змест дыялогаў, але і на тое, як яны здзяйсняюцца. Выкарыстаем пры гэтым паняцце спосаб як «прыём, метады ажыццяўлення, дасягнення чаго-н.» [9, с. 270]. У разуменне паняцця *спосаб* укладаецца адказ на пытанне *як?* Да таго ж паняцце спосабу дазваляе зместавую варыятыўнасць.

Тэлефонная размова мае шэраг як пазалінгвістычных, так і лінгвістычных асаблівасцей не толькі на фоне непасрэднага дыялогу, але і ў параўнанні з іншымі спосабамі вуснага камунікавання (гл. табл.).

Табліца

Параўнанне спосабаў вуснага неафіцыйнага камунікавання

Спосабы вуснага маўлення	Колькасць суразмоўцаў	Разгортванне тэксту ў часе	Знітанасць пазамоўнай сітуацыі з тэкстам	Чаргаванне выказванняў	Каналы ўспрыняцця інфармацыі	Успрыманне суразмоўцамі невербальных сродкаў камунікавання
Непасрэдны дыялог	≥ 2	Сінхроннасць ⁴	Поўная	Частае/рэдкае	Зрокавы, слыхавы, дотыкавы, смакавы, пахавы	+
Тэлефонны званок	2 ⁵	Сінхроннасць	Нулявая	Частае	Слыхавы	-
Відэазванок	≥ 2	Сінхроннасць	Поўная	Частае	Зрокавы, слыхавы	+
Галасавыя паведамленні	≥ 2	Сінхроннасць/тэарэтычнасць у часе	Нулявая	Частае/рэдкае/нулявое	Слыхавы	-

⁴ Гэта значыць, што дыялог разгортваецца без значных перапынкаў у часе.

⁵ Без гучнай сувязі, пры якой колькасць удзельнікаў можа павялічыцца.

Такім чынам, тэлефонны званок, на нашу думку, – гэта адзін з аўдыяльных спосабаў камунікавання. Ён адрозніваецца ад непасрэдных дыялогаў і іншых спосабаў вуснага камунікавання. Розныя жанры і стылі могуць быць рэалізаваныя ў адной ці ў розных тэлефонных размовах.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. М. : Языки русской культуры, 1999.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. URL: http://philologos.narod.ru/bakhtin/bakh_genre.htm (дата доступу: 01.04.2022).
3. Васильева А. Н. Курс лекций по стилистике русского языка. М. : Русский язык, 1976.
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. М. : Знак, 2010.
5. Михайлюкова Н. В. Социоллингвистика: языковой облик современного города: учеб. и практикум для вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Изд-во Юрайт, 2019.
6. Слоўнік лінгвістычных і тэксталагічных тэрмінаў. URL: https://knihi.com/none/Tlumacalny_slounik_bielaruskaj_movy_zip.html#TSBM51.djvu_268 (дата доступу: 30.04.2022).
7. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. URL: <http://uchitel-slovesnosti.ru/slovari/10.pdf> (дата доступу: 30.04.2022).
8. Супрун А. Я. Прадмова // *Мажэйка Н. С.* Частотны слоўнік беларускай мовы : Гутарковая мова. Мінск : Універсітэцкае, 1989.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Мінск : Выд-ва БСЭ імя П. Броўкі, 1982. Т. 5, кн. 1 : С–У / рэд. тома Р. М. Суднік.